

Антоніна КИРИЛЮК,
учителька історії
Старокостянтинівської
загальноосвітньої школи
I-III ступенів №1

*історична та
громадянська
освітня галузь*

Як Учителю історії «вказати дорогу» сучасному учню?

Сучасні діти живуть у світі, де інформація доступна за один клік, тому роль вчителя як «транслятора знань» остаточно відійшла в минуле. Сьогодні ми — фасилітатори, дизайнери освітнього простору та наставники. На основі досвіду пілотування Держстандарту 2020, хочу поділитися чотирма стратегіями, які допоможуть зробити навчання живим та результативним.

Реформа загальної середньої освіти в Україні, зафіксована у Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року, базується на концептуальному переході від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання. У межах цього процесу роль учителя історії зазнає фундаментальної трансформації, перетворюючись із традиційного «джерела інформації» на фасилітатора, наставника та архітектора освітнього простору. Ця зміна диктується вимогами інформаційного суспільства, де доступ до фактів став миттєвим, а критична потреба змістилася у площину вміння ці факти аналізувати, верифікувати та використовувати для розв'язання життєвих проблем.

Маніфестом сучасного педагога стає теза про те, що навчити всьому неможливо, проте можна вказати учневі шлях до самостійного пізнання. На практиці це означає створення умов, за яких учень не просто пасивно споживає готовий контент, а бере активну участь у його конструюванні. У межах пілотного впровадження Держстандарту мною було виокремлено ключові стратегії, які дозволяють зробити процес вивчення історії живим, результативним та орієнтованим на формування особистості, здатної до критичного мислення та емпатії.

Державний стандарт визначає громадянську та історичну освітню галузь, що спрямована на розвиток особистості, яка усвідомлює власну гідність, поважає права людини, розуміє множинність трактувань минулого та здатна до міжкультурної комунікації. Це вимагає від учителя відмови від догматизму та переходу до діалогічних форм взаємодії, де історія виступає не як статичний набір дат, а як динамічний процес взаємозв'язків між постатями, явищами та епохами.

Одним із найважливіших досягнень нового стандарту є право вчителя на творчість та академічну свободу. Допучившись до пілотування, незвичним було вибір модельної програми і створення навчальної на її основі. Лише з часом прийшло розуміння чому, для чого укладати навчальну програму і того, що модельна програма не догма, а канва. Я активно користуюся правом змінювати модельну програму до 20% змісту, це дозволяє мені:

- враховувати регіональний контекст: для нас, у Старокостянтиніві, історія князів Острозьких — це те, що учні бачать щодня. Тому вивчаємо цю тему глибше, ніж передбачає стандартний план;

- орієнтуватися на запити дітей: якщо клас захоплюється соціальними мережами, ми аналізуємо історичні події через формат «якби у Богдана Хмельницького був Instagram».

- експериментувати з формами: Квести, захисти проєктів, створення коміксів, дебати — це форми, де учень сам несе відповідальність за підготовку свого виступу чи етапу гри.

Модельна програма перестає бути жорсткою інструкцією і стає гнучкою основою для творчої роботи.

Держстандарт 2020 ставить у пріоритет формування ключових компетентностей та актуалізує діяльнісний підхід у вибудовуванні сучасної освітньої моделі навчання. Зміна освітньої парадигми забезпечує перенесення акцентів зі знань на уміння, навички і цінності, досвід, практику та судження. На підготовку уроку із застосуванням компетентнісного підходу необхідно більше часу, особливо на початковому етапі, коли ще не було достатньої кількості матеріалів та напрацьованих завдань, щоби винайти ідеї для проблемної подачі матеріалу та формулювання питань для діалогів з учнями. Втім, системне застосування компетентнісного навчання на постійній основі, збагачувало досвід, укладалися банки завдань та шаблонів, і це вже не займає надто багато часу на підготовчому етапі, а вдячність учнів за цікаві уроки та нові уміння переважить витрачений для цього час. Прикладом КОЗ може бути за-

вдання на розвиток медіаграмотності, де замість переказу тексту про архітектуру Ренесансу учні створюють туристичний гайд рідним містом. У Старокостянтинові це передбачає дослідження замку Острозьких не як сухої дати «1561 рік», а як живого об'єкта, що мав конкретні оборонні функції (товщина мурів 1,5–2 м, висота 5,8 м) та архітектурні особливості (ренесансний атик на вежі). Учень має пояснити потенційному туристу, чому цей замок жодного разу не змогли взяти татари, аналізуючи систему ровів, валів та розташування бійниць у шаховому порядку для розширення зони обстрілу.

Іншим важливим напрямком є розвиток навичок критичного аналізу медіатекстів. Учні можуть працювати з вправою «Новинна стрічка минулого», де вони обирають ключові події певної епохи та пояснюють, чому саме ці факти варті висвітлення, які ілюстрації найкраще передають емоційний стан учасників подій та чи можливо за цією стрічкою зрозуміти суть історичного

процесу. Це формує здатність розрізняти факти та вигадки, інтерпретувати словесні й візуальні образи, що є основою медіаграмотності.

Вивчення історії через локальний контекст дозволяє дітям відчувати себе частиною великого історичного процесу. Старокостянтинів (давньоруське місто Кобудь) є ідеальним майданчиком для реалізації діяльнісного підходу. Академічна свобода вчителя дозволяє глибше вивчати постать князя Василя-Костянтина Острозького, оскільки його спадщина — це те, що учні бачать щодня. Замок Острозьких, зведений у XVI столітті, є унікальною пам'яткою, де житлові, сакральні та оборонні функції поєднані в єдиний комплекс. Для учнів 5–6 класів вивчення цієї споруди може бути перетворене на захопливе дослідження. Вони можуть аналізувати, чому князь вибрав саме с. Коліщинці для нової резиденції, заплативши за нього в 120 разів більше ринкової вартості, та як злиття річок Случ та Ікопоть створювало природний захист міста.

Ключові історичні об'єкти Старокостянтинова для освітньої інтеграції

Назва об'єкта	Історичне та архітектурне значення	Ідеї для навчальної діяльності
Замок Острозьких (1561)	Побудований за рекордно короткі 10 років; включає палац, вежу та домову церкву.	Квест на пошук ренесансних елементів (атик, пілястри) та аналіз фресок із гербом Острозьких.
Вежа-донжон (Домініканський монастир)	30-метрова споруда XVI-XVII ст.; у минулому — сторожова вежа, згодом монастир, в'язниця та катівня.	Дискусія про зміну функцій пам'ятки; дослідження слідів від куль як свідчення трагічних подій XX ст.
Троїцька церква	Сімейна церква Острозьких; містить старовинні фрески та тексти кирилицею.	Проект «Історія в образах»: аналіз похоронної сцени Олександра Острозького як джерела з історії повсякдення.
Червоний млин (1905)	Пам'ятка промислової архітектури початку XX століття; належав цукрозаводчику Дубасову.	Дослідження економічного розвитку регіону на зламі епох через історію «індустріальних палаців».
Скульптури Миколи Мазура	Унікальні композиції з металобрухту на набережній (Нептун, русалка), створені у 1992 році.	Естетичний аналіз сучасного мистецтва в історичному ландшафті міста.

Компетентнісно зорієнтовані завдання — це місток між підручником і реальністю:

- Замість зазубрювання архітектурних стилів — створити туристичний гайд рідним містом.
- Замість переказу тексту — порівняти два суперечливі джерела та виявити маніпуляцію (розвиток медіаграмотності).
- Створення «Стрічки часу» власного життя в контексті історії країни допомагає дітям відчувати себе частиною великого процесу.

Учень «завтра» — це людина, яка не чекає готових відповідей, а вміє їх шукати. Саме тому діяльність на уроці має переважати над пасивним слуханням.

Відповідно до Закону України «Про освіту» та Концепції Нової української школи, що покликана створити школу, у якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й умінь застосовувати їх у повсякденному житті, виникає необхідність розвивати емоційний інтелект — здатність

розуміти власні та чужі почуття, адаптуватися до змін і вміння знаходити конструктивні відповіді на життєві виклики. У цьому розділі ми запрошуємо вас відкрити для себе інноваційні методи розвитку емоційного інтелекту через призму історичного досвіду. Саме завдяки вмілій взаємодії з нашими почуттями та емоціями, можемо краще розуміти історію, переживати події минулого та усвідомлювати їхні впливи на сучасний світ.

Ми часто говоримо про дати й факти, але історія — це насамперед про людей, їхні почуття, страхи та амбіції. Розвиток емоційного інтелекту (EI) — це не додаткове навантаження, а ключ до підготовки підлітка до реального життя. В сучасному світі соціальні навички (soft skills) цінуються дорожче за знання енциклопедичних даних. На своїх уроках спонукаю учнів не просто аналізувати події, а відчувати їх: ми обговорюємо, що відчували люди під час великих криз або перемог, оцінюємо власні емоції «Які почуття у вас викликає ця реформа? Гордість? Співчуття? Обурення?» вчимося

розпізнавати та аналізувати емоції історичних діячів і представників різних прошарків населення, обговорювати моральні дилеми; використовувати вправи на емпатію; пропонувати написання «щоденників героя». Це сприяє формуванню соціальних навичок, емпатії та здатності до саморефлексії. Коли учень починає краще розуміти себе та оточуючих, що безпосередньо впливає на його вміння комунікувати без конфліктів. Одним із найефективніших інструментів є Карта емпатії історичного персонажа. Учні заповнюють чотири сектори, аналізуючи постать:

«Що бачить?»: Яке середовище оточує персонажа? (Наприклад, замок Острозьких, що постійно перебуває під загрозою набігів).

«Що чує?»: Які поради дають друзі, що кажуть вороги, які чутки ширяться містом?.

«Що думає і відчуває?»: Які його справжні цілі, приховані страхи, надії та почуття? (Наприклад, гордість князя за неприступність вежі або горе через втрату сина).

«Що говорить і робить?»: Яка його публічна поведінка, вчинки та заяви?.

Такий аналіз робить історію людиною. Крім Карти емпатії, використовуються ігрові вправи:

«Коробка щастя»: Учні «складають» у віртуальну коробку все, що асоціювалося б зі щастям для людини певної епохи (звук дзвонів Троїцької церкви, запах свіжоспеченого хліба в замковій кухні, вигляд ренесансного атика).

«Емоції у кольорі»: Асоціація історичних подій із кольорами. Чому доба Острозьких може здаватися золотою, а часи набігів — тривожно-сіримі?.

«Передача відчуттів»: Ланцюжкова гра на міміку та жести для передачі емоційного стану історичної особи в момент прийняття доленосного рішення.

Розвиток емпатії допомагає дитині вийти за межі власного «я», навчитися підтримці та розумінню навколишніх, що є основою соціальної компетентності. Це готує учнів до гармонійного життя в сучасному світі, де вміння керувати емоціями є запорукою успіху в будь-якій кар'єрі.

Проблеми з дисципліною в класах НУШ — досить поширене явище, і вони мають системні причини. Важливо розуміти: це не просто «діти стали гіршими», а наслідок змін у підходах до навчання. Порушення дисципліни на уроці — це майже завжди крик про допомогу або сигнал про те, що дитині нудно. Замість традиційних зауважень, які створюють бар'єр між учителем та учнем, обираю шлях «м'якої сили». У НУШ учитель — не «контролер», а фасилітатор. Але не всі діти готові до самостійності, частина сприймає «м'якість» як відсутність правил. В результаті — розмиті межі дозволеного. Групова робота, рух, обговорення підвищують шум, створюють більше можливостей для відволікання. Без чіткої організації це швидко перетворюється на хаос. Сучасні діти мають коротший фокус уваги, звикли до швидкої зміни стимулів - традиційний урок для них часто «нудний»... Цей перелік можна доповнювати, але для себе я виокремила і спритукувала одне - відсут-

ність системи правил (правила або не сформовані або не дотримуються послідовно) та відповідальності за дії і вчинки породжують недисциплінованість. У класах НУШ реально працюють ось практичні підходи:

- чіткі правила, які створюються спільно. Правила мають бути видимі і постійно застосовувані;

- ритуали і структура уроку. Діти краще поведуться, коли є передбачуваність: початок уроку, чіткі етапи, сигнал завершення діяльності;

- керування увагою, а не покарання. Замість: «Тихо!», «Припини розмови!» краще змінити активність, використати сигнал (дзвіночок, плескання), зробити паузу;

- принцип «близькості» — підійти до учня, який відволікається, встановити зоровий контакт;

- диференціація завдань — слабшим — простіші кроки, сильнішим — виклик;

- обмеження часу на активності: таймер (5–10 хв), чітке завершення.

Конструктивна дисципліна та субординація в класі — важливі частини освітнього процесу. А під час компетентнісного навчання роль дисципліни суттєво підвищується, оскільки співпраця учнів, робота в парах та більших групах потребує дотримання правил всіма сторонами. Проте дисципліна тут розглядається не як страх проявити ініціативу, за що можуть покарати, а як розуміння правил взаємодії, їхнє підтримання та виховання в учнів самодисципліни. Цей процес потребує часу та зусиль кожного учасника, однак є корисним у довгостроковій перспективі. НУШ — це не відсутність дисципліни, а дисципліна через взаємоповагу і правила і відповідальність

Упровадження Держстандарту 2020 — не просто формальна зміна документів, а будівництво фундаменту нової освітньої культури, де вчитель є наставником, а учень — активним і свідомим творцем своєї освіти. Історія в цій системі стає живим досвідом, що вчить розуміти минуле задля творення гідного майбутнього.

Використані джерела

1. Державний стандарт базової середньої освіти.
2. Венгловська О.А. Упровадження компонентів розвитку емоційного інтелекту в учнівства : практичний poradnik педагогам закладів загальної середньої освіти / О.А.Венгловська, О.Б.Елькін, О.А.Марущенко, О.Ф.Федоренко. — Київ : УІРО, 2023. — 18 с.
3. Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти (Наказ МОН України від 30.07.2024 р. № 1072).
4. Малієнко Ю. (2019). Компетентнісно орієнтовані завдання у змісті курсів історії в ліцеї: суть, структура, класифікація, значення. Український Педагогічний журнал, (3), 111–118.